Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ISSN 1904-853X

Rytterskolen

Medlemsblad for

KARLEBO LOKALHISTORISKE FORENING

www.lokalhistoriske-forening.dk

18. årgang nr. 2. Efterår 2024.

Karlebo Lokalhistoriske Forenings medlemsblad, 'Rytterskolen' udkommer så vidt muligt 2 gange årligt og udsendes primært til foreningens medlemmer.

Forsidebillede:

Maleri, der har været i slægten Topsøes eje i nogle generationer - muligvis et bestillingsarbejde. Motivet er Karlebo Kirke til venstre med præstegårdens stuehus til højre. I forgrunden præstegårdshaven, som formentlig er dér, hvor den unge hr. Topsøe havde ét af sine første møder med Frederikke Hall.

Læs kærlighedshistorien på side 6.

Indhold:

S. 3: Formanden har ordet.
S. 4: Nekrolog over Henrik Teileskov.
S. 5: Nekrolog over Jørgen Berthelsen.
S. 6: Da kærligheden blomstrede mellem nøddebuskene i Karlebo.
S. 16: Da Karlebo Kro mistede bevillingen og blev 'afskaffet'.
S. 20: Broen over Donse Lilledam.
S. 22: Træk af sygekassernes historie med fokus på Brønsholm Sygekasse. I.
S. 35: Foreningens bestyrelse.
S. 36: Kunstig intelligens - AI - er måske ikke så ringe endda.
S. 37: Noget om jul og nisser.

Redaktør: Flemming Jappsen – Holtebakken 49 -2990 Nivå

Tlf.: 5124 5338 – fl.jappsen@gmail.com

Layout/grafik: Jens Erik Christiansen – Åtoften 131, 2990 Nivå

Tlf.: 4144 4062 – jensec2990@gmail.com

Trykt i 450 eksemplarer,

ISSN: 1904-853X

Deadline for næste udgave af medlemsbladet er 1. april 2025.

Materiale til redaktøren modtages gerne elektronisk.

Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktøren.

Formanden har ordet

Fald i medlemstallet

Det er med tungt hjerte, at jeg denne gang skriver i bladet. For den 10. september døde vort bestyrelsesmedlem Henrik Teileskov, og godt tre uger senere, den 5. oktober, gik formanden for Ringovnens bestyrelse, Jørgen Berthelsen, bort. Begge har de, hver på sin vis, været vigtige aktører på det lokalhistoriske område. Inde i bladet finder du nekrologer for dem begge.

Men også en lang række af foreningens øvrige medlemmer er gået bort. I 2007 havde foreningen 179 medlemmer og blot fem år senere var medlemstallet steget til knap 700. Der kom altså et meget stort antal nye medlemmer til i denne periode, og vi var en af landets største lokalhistoriske foreninger. Det er vi fortsat, men nu er vi altså desværre næsten 150 færre medlemmer! Vi har i perioden haft relativt få udmeldelser og nogle er flyttede, så størstedelen af dem, vi har måttet slette på medlemslisten, er gået bort!

Det er især efter 2022, at vi har set det store fald i medlemstallet, forårsaget af medlemmernes bortgang. Og selv om vi har haft en del indmeldelser i perioden har disse slet ikke kunnet opveje de mange dødsfald. Vi må derfor nu for alvor prøve at skaffe nogle nye medlemmer, så vi kan vende denne negative udvikling!

Med en tak for det gamle år, ønsker vi jer alle en glædelig jul samt et godt nytår!

Mange venlige lokalhistoriske hilsener

Niels Storgaard Simonsen

Formand

Nekrolog

Henrik Teileskov

Den 19. august holdt vi bestyrelsesmøde i foreningen. Der var ingen fraværende, så også Henrik deltog. Han gav udtryk for, at den kræftsygdom, han led af, var under kontrol. Derfor gav han også fortrøstningsfuldt tilsagn om at genopstille til bestyrelsen ved den kommende generalforsamling i marts 2025. – Men kort tid efter fik vi i bestyrelsen den triste besked, at kræften desværre havde fået overtaget, og at han var nu indlagt på et hospice. Og kort tid senere kom så meddelelsen om, at Henrik var afgået ved døden, den 10. september.

Henrik blev født den 19. juni 1950 og blev således 74 år. Gennem 38 år var han lærer på Usserød Skole i Hørsholm, hvor han bl.a. underviste i historie, der var hans store interesse. Han holdt bl.a. foredrag om Dansk Vestindien, Cuba, Indien og Canada. Men der var også tid til at dyrke den lokale historie, hvilket gav sig udslag i, at han lod sig opstille til bestyrelsen i vores forening i 2016. Han deltog altid flittigt og meget konstruktivt i bestyrelsesarbejdet.

Ligeledes påtog han sig derudover også forskellige andre opgaver. Som bekendt var en af foreningens opgaver - indtil 2021 - at drive Fredensborg Museum. Og her fungerede han bl.a. som en populær skolelærer ved museets skoletjeneste. Han interviewede også Inger Barker Jørgensen til en artikel om hendes barndom i Rytterskolen, hvor museet jo holder til. Foreningen havde i 2011 udgivet hendes erindringer om barndommen i Avderød. Desuden holdt han også et par gange foreningens tale ved mindehøjtideligheden for vore faldne soldater den 5. september i Karlebo. Og i medlemsbladet, Rytterskolen, fik han en overgang en fast "klumme" med titlen, "Fra museets gemmer", hvor han beskrev nogle af museets genstande, han fandt interessante.

Vi vil i bestyrelsen stærkt savne Henrik, der med sit venlige væsen var med til at sætte et positivt præg på møderne. – Og vore tanker går til hans hustru Bente.

Æret være hans minde!

Niels Storgaard Simonsen
Formand

Nekrolog

Jørgen Berthelsen

Ikke lang tid efter Henrik Teileskovs pludselige død, oplevede vi i bestyrelsen atter et pludseligt dødsfald. Det skete med Jørgen Berthelsens bortgang den 5. oktober, efter kort tids sygdom.

Jørgen Berthelsen blev født 20. august 1945 og uddannet som læge i 1971. Fra 1978 var han ansat på Rigshospitalet og i 1988 gik turen videre til Hillerød Hospital for her at blive overlæge. Han lod sig pensionere fra denne stilling som 60-årig i 2005.

Men allerede på dette tidspunkt var Jørgen dybt engageret i områdets lokalhistorie og havde adskillige lokalhistoriske publikationer bag sig. Det var særligt arkæologi og den historiske fremstilling af teglværksprodukter, der interesserede ham. Han var med til at opbygge Fredensborg Museum (dengang Karlebo Museum), der indtil 2021 blev drevet af Karlebo Lokalhistoriske Forening. Og han var medlem af bestyrelsen i Karlebo Lokalhistoriske Forening i 25 år, indtil 2008. Ligesom han gennem årene gennemførte adskillige foredrag og byvandringer i foreningens regi.

Også fremstillingen af kunstfliser havde hans store interesse. På Fredensborg Museum skabte han museets store og fornemme udstilling af kunstfliser fra Humlebæk og Nivå Flisefabrikker. Han blev i 1988 foreningens repræsentant i Sammenslutningen af Teglværksmuseer. Senere blev han også medlem af repræsentantskabet for Teglværksmuseet Ringovnen i Nivå og i 2009 formand for bestyrelsen og var dermed også leder af museet.

Han har været forfatter og medforfatter til mere end 20 forskellige lokalhistoriske publikationer, hvoraf nogle er ganske omfattende. En del af hans produktion kan betegnes som lokalhistorisk grundforskning, idet Jørgen Berthelsen var uhyre grundig og meget omhyggelig med sin brug af historiske kilder. Han har herved skaffet ny lokalhistorisk viden til veje! Fuldt fortjent blev han i 2007 udnævnt til æresmedlem af Karlebo Lokalhistoriske Forening, og i 2016 modtog han Fredensborg Kommunes kulturpris.

Hans store interesse for arkæologi førte ham desuden til et medlemskab af Hørsholm Arkæologiske Forening siden 1987 og senere som formand for foreningen. Han har derfor deltaget i talrige arkæologiske udgravninger i Fredensborg Kommune.

Vi vil savne Jørgen, både som et uhyre sympatisk og imødekommende menneske, men også som en god og inspirerende lokalhistorisk kollega. Og vore tanker går til hans hustru, Ellen, og deres familie.

Æret være hans minde!

Niels Storgaard Simonsen
Formand

Da kærligheden blomstrede mellem nøddebuskene i Karlebo

Af Jacob Topsøe

Den 9. maj 1860 sidder en ung mand bøjet over et brev, han er ved at skrive. Han gør sig umage. De gotiske bogstaver skal være ensartede og med den rette hældning. Og indholdet skal vejes på en guldvægt, sådan at modtageren bliver varm om hjertet af at læse brevet, samtidig med at det også kan tåle at blive læst af andre.

Modtageren er den 22-årige præstedatter Frederikke Hall. Hun bor i Karlebo Præstegård. Og hende vil den tre år ældre brevskriver, Frederik Vilhelm Topsøe, meget gerne lære nærmere at kende. Mon det ville lykkes ham at få hende på krogen?

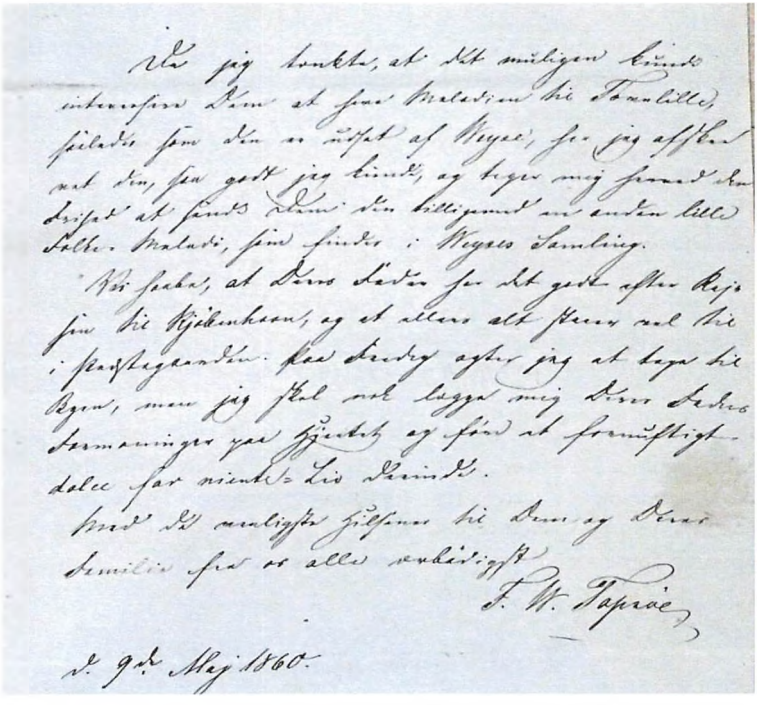

Frederik Vilhelm Topsøes kærestebrev til Frederikke Hall, skrevet med sirlig gotisk håndskrift.

- og brevet i 'oversættelse' -

Da jeg tænkte, at det muligen kunde interessere Dem at faa melodien til Tomelille, Saaledes som den er udsat af Weyse, har jeg afskrevet den, saa godt jeg kunde, og tager mig herved den frihed at sende Dem den tilligemed en anden lille Folke Melodi, som findes i Weyses Samling.

Vi haabe, at Deres Fader har det godt efter Rejsen til Kjøbenhavn, og at ellers alt staar vel til i Præstegaarden. Paa Fredag agter jeg at tage til Byen, men jeg skal nok lægge mig Deres Faders Formaninger paa Hjertet og føre et fornuftigt dolce far niente-Liv derinde.
Med de venligste Hilsener til Dem og Deres Familie fra os alle ærbødigst

F. V. Topsøe

d. 9de Maj 1860.

Det kunne han ikke vide sig sikker på dengang. Men det kan vi i dag her 164 år senere. Forfatteren til denne artikel er nemlig tipoldebarn af brevskriveren og brevmodtageren. Så noget gjorde han åbenbart rigtigt!

Kærestebrevet fra 1860 er blot ét af mange breve, som er blevet bevaret i slægten. Brevene giver et enestående indblik i, hvordan tilværelsen kunne udfolde sig i danske præstegårde i sidste halvdel af 1800-tallet. Steder som Store Heddinge på Stevns, Hejls i Sydjylland, Vallekilde i Odsherred og Alsted på Midtsjælland indgår, og det gør altså også nordsjællandske Karlebo, hvor Frederikkes far, Peter Elias Hall, var præst i årene 1854-1863. Han havde nære forbindelser til landets politiske og kulturelle elite, hvilket gav det ellers fredelige præsteliv i landsbyen en spændende ekstra dimension.

Men først lidt mere om baggrunden for, at man i dag kan fortælle så relativt meget om disse Hall'er.

Brudens far, provst Hall som midaldrende.

Brudens mor, Nicoline Hall

Breve i tusindvis

For nogle år siden satte jeg mig for at prøve at indsamle nogle genstande og informationer fra den præsteslægt, som jeg vidste jeg nedstammede fra på mødrene side. Til at begynde med var udbyttet sparsomt. Slægtstræet blev godt nok udbygget, men jeg savnede de personlige historier, der kunne få de for længst afdøde familiemedlemmer til at træde tydeligere frem.

Stort var gennembruddet derfor, da jeg ved en tilfældig søgning i Det Kongelige Biblioteks databaser faldt over en samling af håndskrevne breve. Brevsamlingen bar mine tipoldeforældres navn og viste sig at være af et kolossalt omfang. Intet mindre end 8.125 breve blev samlingen angivet til at indeholde - plus dagbøger, artikler, sange, digte og en hel del andet skriftligt arkivmateriale. Jeg var helt blæst bagover. Der var meget mere, end jeg nogensinde havde drømt om, selvom jeg da engang havde hørt nogen sige, at der vist nok havde eksisteret nogle gamle breve.

Men endnu flere spændende ting så snart dagens lys. Hos min mors tante var der nemlig dukket to papkasser op. De indeholdt angive-

ligt fotografier af ældre dato, og da tanten døde som 92-årig og hendes hjem skulle tømmes, gav det anledning til at se nærmere på dem.

En ny sensation! Billederne - ca. 2.000 i alt - havde relation til de personer, der havde skrevet og modtaget brevene i brevsamlingen. Og hvad der gjorde det hele endnu bedre: Den gamle dame havde sammen med sin mand sørget for, at der stod navne på bagsiden af langt de fleste af portrætfotografierne. På den måde fremstod personerne meget mere vedkommende, end hvis de blot havde været anonyme ansigter, sådan som det desværre ofte er tilfældet med billeder fra svundne tider.

Store arkivsamlinger er tidskrævende at arbejde med, og Topsøesamlingen er kompleks, fordi den omfatter adskillige slægtsgrene. Alligevel er der - som i et puslespil - hjørner, der kan sættes sammen til meningsfulde forløb. Sådan er det bl.a. med kærlighedsforholdet mellem Frederik Vilhelm Topsøe og Frederikke Hall.

Musikalske scoretricks

Det hele begynder med Frederik Vilhelms brev fra 1860, eller nej, faktisk kan man gå endnu længere tilbage. For hvordan kom de to overhovedet i kontakt med hinanden i første omgang? Man havde som bekendt hverken datingsites eller diskoteker på den tid.

Et godt bud fandt jeg i nogle næsten 200 år gamle aviser. Heri var der nemlig et par annonceringer af gudstjenester i København. Det fremgår, at Peter Elias Hall (Frederikkes far) i sin unge år ikke bare var kollega til Johan Frederik Topsøe (Frederik Vilhelms far). De var også sammen om at gennemføre gudstjenester i Holmens Kirke. Så de har formodentlig været nære venner, og da Peter Elias Hall i 1854 flyttede fra Svendborg og tilbage til Sjælland, kom han og Frederikke til at bo blot syv kilometer fra Hørsholm, hvor Johan Frederik Topsøe og Frederik Vilhelm boede. Det var gåafstand, efter datidens målestok.

Af kærestebrevet fra 1860 kan man da også udlede, at de to præstebørn har været på besøg hjemme hos hinanden. Der har sikkert været musikalske indslag (den gamle Topsøe havde ry for at insistere på den

slags), og derfor er Frederik Vilhelm kommet på den idé at sende et udfyldt nodeblad til den unge kvinde. Så kunne hun jo sætte sig og spille sangen på klaver - og måske tænke på ham imens?

Nodebladet synes ikke bevaret, men han skriver, at det drejer sig om 'Tomelille' (Tommeliden) på en melodi af Weyse, datidens vel nok største danske komponist. Hvis man vil høre melodien i dag, behøver man ikke være klavervirtuos - den findes såmænd på Youtube, sunget af operasangerinde Inger Dam-Jensen.

Brevet slutter med en oplysning om, at Frederik Vilhelm agter at gøre et ophold i København. "Men," tilføjer han, "jeg skal nok lægge mig Deres Faders Formaninger paa Hjertet og føre et fornuftigt dolce far niente-Liv derinde". (Altså huske at nyde "det søde liv" i storbyen.)

Kys i lund og i vogn

Men ellers er det i Nordsjælland, at følelserne blomstrer, og i senere festsange skildres den spirende kærlighed. I én står der med firdobbelt rim:

"I Nøddegang ved Karlebo
Han plukked sig en Hustru tro;
En 'Hall' det var som drog
og helt ham tog."

Familien Halls hestevogn.

Af en anden sang fremgår, at de to turtelduer også har hygget sig et andet sted, nemlig i familien Halls prægtige hestevogn. Der er oven i købet en nydelig tegning af den.

"Røde Vogn, tre Slægtsleds Glæde,
Vi vil prise dig idag,
Entre op paa sidste Sæde
Det var ikke Hvermands Sag,
Damer maa, naar op de stige, Støttes her og stives der, -
Dog for Topsøe og hans Pige
Gik det uden stor Besvær.

Og det ligefrem var herligt
Der i uforstyrret Ro
Tale sammen ømt og kærligt,
Føle sig som ene To,
Af og til vi Frederikke
Under Vognens jevne Fart
Saa til Bifald let at nikke, -
Ja! - til Bifald det er klart."

I november 1863 skulle bryllup-pet stå. Lidt sent, men den unge Topsøe skulle først skaffe sig et arbejde, der kunne sikre hjemmets økonomi. Det blev til en stilling som hjælpepræst og lærer i Store Heddinge.

Hvis nu bare han havde været en smule tidligere på den! Så havde man kunnet holde en fornem bryllupsfest, i tråd med de to nordsjællandske præstefamiliers forkærlighed for kirkelige fejringer. I stedet blev timingen den værst tænkelige.

Et katastrofalt dødsfald

For den 15. november 1863 døde kong Frederik den 7. Han var en populær regent, og desuden spillede han en central rolle i kampen om det unge danske demokrati og landets sydlige grænse. Kongen kunne ikke have valgt et værre tidspunkt at udånde på. Hverken i forhold til Danmarks fremtid eller i forhold til mine tipoldeforældre.

Majestætens dødsfald udløste nemlig landesorg. Det betød, at danskerne i en rum tid skulle gå mørkklædte, og festligholdelser blev regnet for upassende. En katastrofe, når nu man havde set frem til sit livs fest. Det unge præstepars bryllupsdrømme lå i ruiner.

Og dog. Frederikkes tante, Augusta Marie Hall, gød olie på vandene. Et par dage før bryllupsdagen skriver hun i et brev, at hun *"paa ingen mulig Maade vil gaae ind paa, at Dit Bryllup skal være saa godt som*

incognito. (...) Frederik d. 7des pludselig smertelige Død forbyder, saa synes mig, en glimrende oplyst Kirke - men ingenlunde en kjærlig hyggelig Kreds i en smuk Anledning."

Augusta Marie Hall

Frederikkes tante var én, man lyttede til. Hun var gift med Carl Christian Hall - Danmarks øverste politiske leder på dette tidspunkt. Hun kendte Gud og hvermand i samfundets politiske og kulturelle top og var berømt og berygtet for sin ligefremhed og spontanitet. Som når hun i et opfølgende brev til Frederikke Topsøe skriver: *"Gaae strax, ikke betænke sig paa en venlig Gjerning, jeg betænker mig aldrig."*

Ministerfruens ord blev da også fulgt: Der blev holdt en bryllupsfest med gæster. Men 25 år senere, ved sølvbrylluppet i Alsted Præstegård, var de særlige omstændigheder ikke glemt. I en af sangene lød det:
"Thi Præsteparrets Bryllupsdag,
Som Bruden syntes var lidt spag,
Vi nu forsølve vil
Ved Sang og Spil."

Det var dog ikke kun landesorgen, der lagde en dæmper på glæden i tiden omkring årsskiftet 1863/64.

Statslederen som vidne i kirken

Danmark var under et ekstremt pres for at finde en løsning på problematikken om Slesvig-Holsten. I midten stod førnævnte konseilspræsident C.C. Hall. Han var fanget i et minefelt af holdninger og interesser, hvor ethvert skridt var dømt til at blive forkastet af enten den ene eller den anden part.

Og oven i dét kom altså den chokerende nyhed om Frederik den 7.'s død. Dagen efter, den 16. november, måtte C.C. Hall begive sig op på Christiansborgs balkon og udråbe Christian den 9. til konge.

I de efterfølgende hektiske uger forhandlede konseilspræsidenten på livet løs med den nye, mere genstridige regent, samtidig med at med- og modspillere i ind- og udland råbte og skreg for at få indflydelse på den videre proces.

Set i det lys er det imponerende, at Hall overhovedet havde tid og tanker til overs til sin nieces bryllup. Faktum er, at han den 27. november 1863 stod i kirken som officielt vidne til, at Frederikke Hall omsider fik sin Frederik Vilhelm Topsøe. Det fremgår af kirkebogen for Frederiksberg kirke.

Billede af brudeparret i november 1863. Det er en affotografering af den originale, endnu eksisterende glasplade.

Den nedgraderede bryllupsfest samme aften har statslederen dog tilsyneladende ikke nået. Trods alt. Hans hustru skriver i et brev sendt få timer forinden, at der bør inviteres et andet familiemedlem, som kan overtage hans plads ved middagsbordet.

Hvordan arrangementet i øvrigt forløb, foreligger der ingen vidnesbyrd om. Ud over at festen altså var "lidt spag".

Fødsler i en krisetid

Sjældent har en vielse i en sådan grad været flettet ind i et helt lands skæbnestunder. Dog frigjorde det dugfriske ægteskab sig for en stund fra samfundskrisen, og allerede i august 1864 kom den første familieforøgelse - sønnen Peter. Det skulle blive til yderligere fire børn. Min oldemor Ingeborg var nummer tre i rækken.

Værre gik det for Danmark som stat. Den skrumpede.

Den 1. februar 1864 gik Preussen og Østrig ind i Slesvig. C.C. Hall var fratrådt en måned tidligere i erkendelse af, at tingene var løbet af sporet. Danskerne knyttede nu deres håb til Dannevirke, men forsvarsværket blev rømmet af hæren allerede 5. februar, og derfra udviklede året sig til et sandt annus horibilis.

Frederikke Topsøes søster Anna var i København i dagene efter Dannevirkes rømning. I et brev beretter hun om optøjerne i byens gader. Der råbes "Hall leve!" og såmænd også "Frederik den 7. leve!", selvom den folkekære konge som bekendt var afgået ved døden tilbage i november.

Det var Anna, som overbragte nyheden fra slagmarken til sin far. Peter Elias Hall sad hjemme på præstegården på Frederiksberg (hvortil han var flyttet året forinden) og forsøgte at fastholde illusionen om det stærke sydslesvigske bolværk:

"Fader vilde slet ikke tro Noget - 'Det var aldeles umuligt' o.s.v. - til Extrabladet kom."

Præstefamilien i kamp for Sønderjylland

Nederlagene var svære at sluge. Men der kom også en tid, hvor danskerne igen samlede sig og skuede fremad. En national genrejsning, som Frederikke fra Karlebo blev en del af.

I 1871 flyttede hun med sin mand til den sydjyske by Hejls, der lå ved den nye grænse. Her gik Frederik Vilhelm Topsøe, der nu var præst i eget sogn, sammen med egnens storbønder om at skabe en grundtvigiansk højborg med bl.a. en friskole. Kernen i projektet var en styrkelse af danskheden, både nord og syd for grænsen.

Det blev en stor succes. Lokalbefolkningen nærmest forgudede præsteparret.

Da de døde i hhv. 1900 og 1908 var der ganske vist endnu et stykke vej til en genforening mellem Danmark og Nordslesvig. Men efterkommerne brændte også for den sønderjyske sag, og den 10. juli 1920 befandt Peter Elias Halls barnebarn Thyra sig i Sønderborg, hvorfra hun sendte et begejstret postkort afsted til min oldemor:

"Det har rigtignok været festlige Dage hernede," skrev hun. *"Allersmukkest dog oppe ved Grænsen, da Kongen modtoges der."*

Begivenheden kom til at markere et punktum for et nationalt trauma, der tog fart, netop som Thyra og Ingeborgs forældre blev gift 57 år tidligere.

Og her yderligere godt et århundrede senere kan vi glæde os over, at brevet om Genforeningen blev passet på og gemt - sammen med de mere end 8.000 andre breve, der gør os klogere på Danmark og Karlebo, selvom afsenderne og modtagerne for længst er borte.

Frederik Vilhelm Topsøe og Frederikke Topsøe i ca. 1890.

Da Karlebo Kro mistede bevillingen og blev "afskaffet".

Af Jens Erik Christiansen

I sin bog 'Træk af Karlebo Kommunes Historie' fra 1970 citeret A.H. Brandt fra en indberetning, der i 1740 blev udarbejdet af amtsforvalteren over Hirschholm (Hørsholm) Amt.

Amtsforvalteren skrev bl.a.: *Jeg holder Karlebo Kro for en af de skadeligste her i Amtet til at udsuge Bonden, hvorfor jeg gerne ønskede, at samme maatte blive afskaffet, thi det er ikke alene gjort med Bønderne, som spilder en Hoben af deres Velfærd ved Forsømmelse, Spil og Drik; men deres Folk og Tyende bliver ogsaa der forført til Drik og Liderlighed, saa de mangen Gang i stedet for deres Husbonds Arbejde, søger lige til Kroen, hvorfra de maa hente dem til deres Arbejde.'*

Men der skulle gå mere end 100 år før det lykkedes af få kroen afskaffet. Hvordan det gik til, findes der to lidt forskellige beretninger om. Desværre angiver de to forfattere ikke, hvorfra de har deres oplysninger.

Den i beretningerne omtalte provst er Peter Elias Hall (1805-1891), der var sognepræst ved Karlebo Kirke fra 1854 til 1863. Han var bror til kultusminister og senere konseilspræsident (statsminister) Carl Christian Hall (1812-1888).

Provst Hall

Den første beretning er også hentet i 'Træk af Karlebo Kommunes Historie'. A.H. Brandt var administrationschef i Karlebo Kommune fra 1938 til 1970. Han var meget interesseret i lokalhistorie og indsamlede dokumenter og oplysninger med tilknytning til kommunen. Dokumen-

terne blev i 1975 afleveret til Hørsholm Egns Museums arkiv, der dengang var det eneste i området.

Brandt skriver: *'Kroen blev (...) nedlagt i 1856 på foranledning af daværende sognepræst, provst Hall. Sagen var, at der i lang tid havde hersket utilfredshed med, at folk, der kom kørende til kirke, staldede op på kroen og drak brændevin, før de gik hen i kirken.*

En dag kom en mand fra Nivå, der havde været på kroen, for sent til gudstjenesten. Han gik hen til prædikestolen, kikkede op på præsten og sagde: "Er du der allerede, din gamle skælm?"

Provsten blev vred, og da Kroane (Ane Olsen) glemte at forny krobevillingen rettidigt i 1856 sørgede provst Hall for at kroen blev nedlagt.'

Den anden beretning ligger i H.C. Rosteds Arkiv på Egnsmuseet. Rosted, der var viceinspektør ved Hørsholm Skole, blev tidligt interesseret i lokalhistorien og var en flittig indsamler af genstande, dokumenter og mundtlige oplysninger.

Han var drivkraften bag oprettelsen af Hørsholm Egns Museum med tilhørende arkiv. Museets arbejdsområde var fra begyndelsen tænkt som de fire sogne i det gamle Hørsholm Amt: Birkerød, Blovstrød, Hørsholm og Karlebo. Takket være

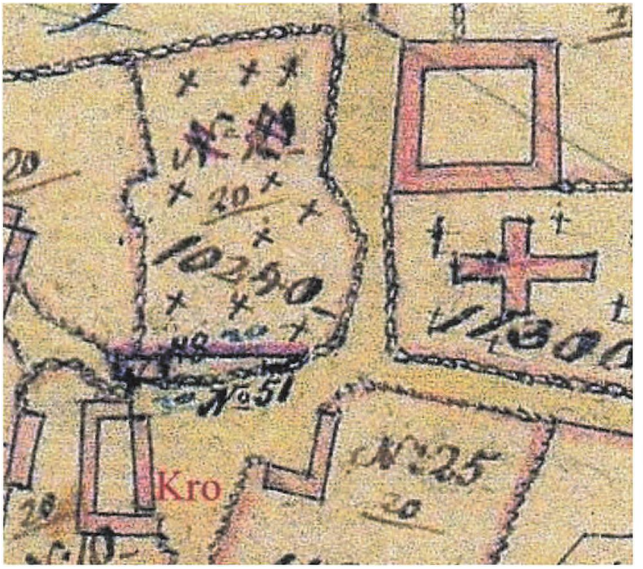

Udsnit af matrikelkort fra 1811.Det fremgår at både præstegården og kroen var firlængede.

Rosteds ihærdige indsamling er meget, der sandsynligvis ellers ville være gået tabt, bevaret for eftertiden.

Hvornår Rosted nedskrev beretningen om Karlebo Kro vides ikke, men det må være sket før retskrivningsreformen i 1948.

Rosted skriver: *'Som saa mange andre Steder var Drikkeriet ogsaa i Karlebo slemt i gamle dage. Det hændte endda ofte, at Bønderne var stærkt berusede, naar de gik i Kirke.*

En Søndag havde en Bonde siddet længe paa Kroen, og da han endelig indfandt sig i Kirken, stod Provst Hall allerede paa Prædikestolen.

"Naa, staar du der allerede, din gamle Skælm," udbrød Bonden, idet han søgte ind til sin Plads i Kirkestolen.

Da standsede Provsten sin Prædiken, slog heftigt i Prædikestolen og erklærede, at det skulle komme den paagældende dyrt at staa. Provsten var Broder til Konseilspræsidenten og fik udvirket, at Kroen mistede sit Privilegium og blev nedlagt.

Sognets Beboere blev imidlertid i høj Grad forbitrede over, at Kroen blev nedlagt, og det gav Anledning til, at mange holdt sig borte fra Kirken. Men selv om Kroen officielt blev nedlagt, var der dog i mange Aar Smugkro i Byen.

Der eksisterer endnu en Rest af den gamle Kro. Det er den gamle Bindingsværksbygning overfor Kirken med de sorte Stolper.'

Som det fremgår af matrikelkortet fra 1811, havde kroen den gang 4 længer, hvoraf mindst den ene har været rejsestald. I dag er kun hovedhuset bevaret. Det regnes for at være det ældste beboelseshus i sognet.

I en årrække var det beboelse for flere familier og fremstod efterhånden som noget forsømt. Men det ændrede sig da Merete (der er medlem af bestyrelsen for lokalhistorisk forening) og Christian Götzsche overtog huset. De fik det sat så flot i stand, at det blev præmieret, hvilket fremgår af en plade på huset, hvorpå der står:

KARLEBO GAMLE KRO
Grundlagt ved kongelig forordning af 1521.
Krodrift til 1856.
Huset restaureret 1986-1996.
Bygningspræmieret den 27. april 2001
af Karlebo Byråds Børne- og Kulturudvalg.

Huset i 1981.

Fredensborgarkiverne

- og i 2010
- Foto: Merete Gøtzche

Artiklen har tidligere været bragt i 'Rytterskolen' 5. årgang nr. 4, vinteren 2011.

Her i en lidt ændret udgave. (JEC)

Broen over Donse Lilledam

Af Jens Erik Christiansen

I artiklen om nedlæggelsen af Donse Krudtværk i forrige nummer af 'Rytterskolen' efterlyste jeg fotografier af den bro over Donse Lilledam, der var blevet bygget omkring 1910 for at lede lokale og turister forbi værket i nogenlunde sikker afstand.

Et tip kom fra Kurt Christensen i Fredensborg. Han mente, at han havde set broen på et luftfoto i Det kgl. Biblioteks fotoarkiv.

Og ganske rigtigt. I "Danmark set fra Luften" er der et luftfoto af Donse Avlsgård, optaget i 1952 af 'Sylvest Jensen Luftfoto'.

Viggo Sylvest Jensen (1910—1959) var født i Asminderød. I 1932 tog han flyvecertifikat. I 1936 fik han den gode idé at fotografere primært landbrugsejendomme fra luften. Skønt landbruget var i problemer, pengene var små og hans fotografier var ret dyre gik de som varmt brød. Landmændene ville gerne købe et foto af deres gård, og det fik ofte en fremtrædende plads på væggen i den 'fine' stue.

Besættelsen af Danmark satte en stopper for alt privat luftfotografering, men i 1946 kunne Sylvest Jensen genoptage sin forretning, der efterhånden voksede til at have 100 ansatte og råde over 17 små fly. Efter hans død i 1959 videreførte sønnen firmaet til midten af 1970-erne.

I alt blev der af firmaet taget over 2.000.000 luftfotos, og mange af negativerne blev overdraget Det kgl. Bibliotek, der er i færd med at lægge dem ud på nettet.

Målebordsblad fra 1915, der viser broen over Donse Lilledam.

Styrelsen for dataforsyning og infrastruktur.

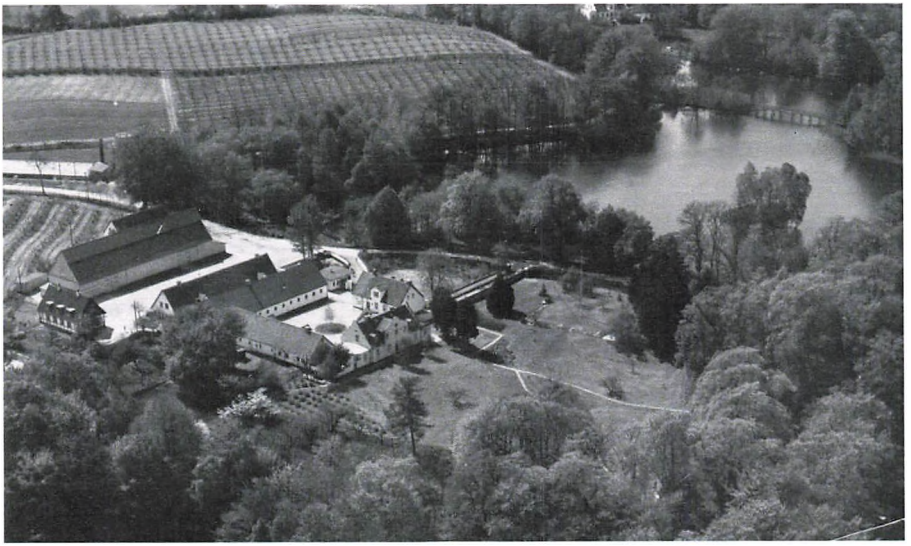

Sylvest Jensens luftfoto af Donse Avlsgård i 1952. Øverst til højre kan man ane broen over Donse Lilledam. Det kgl. Bibliotek.

Forstørret udsnit af ovenstående foto. Det er forbavsende hvor meget der efter ca. 40 år er tilbage af broen. Dens buede form har tilladt småbåde at sejle under den.

Træk af sygekassernes historie

med fokus på Brønsholm Sygekasse. 1.

Af Jens Erik Christiansen

De lidt ældre læsere af 'Rytterskolen' kan sikkert huske, at man engang skulle være medlem at en sygekasse, og at det var en betingelse for at få invalide-og aldersrente.

Til yngre læsere skal det oplyses, at sygekasser var foreninger med en bestyrelse og årlige generalforsamling. Medlemmerne blev udstyret med en sygekassebog, som skulle medbringes ved henvendelser til sundhedspersonale, og det kunne få alvorlige konsekvenser, hvis man ikke betalte sit kontingent til sin sygekasse.

Som medlem af en sygekasse fik man ud over pengehjælp ved sygdom også helt eller delvist dækket udgifterne til læge, sygehus, tandlæge, medicin m.m. -stort set som vi kender det i dag i form af Den offentlige Sygesikring.

Fra 'Historien om sygekasserne.'

I det følgende skal fortællestræk af sygekassernes historie med fokus på Brønsholm Sygekasse, der i 1961 skiftede navn til Karlebo Sygekasse.

Middelalderen.

Princippet om gensidig hjælp ved sygdom kan føres tilbage til middelalderens håndværkerlaug.

Disse laug blev kun dannet i byer, hvor der var flere udøvere af et fag, og det var en pligt at være

medlem. Der blev i hvert laug udarbejdet en skrå (vedtægt) , som hovedsagelig indeholdt bestemmelser om det pågældende fags udøvelse, men også om gensidig hjælp.

Den ældste skrå, der kendes, er de københavnske bagersvendes fra 1403. I § 4 står om hjælp ved sygdom:

"Item (ligeledes) *er det så, at en af vore brødre vorder syg og haver intet at fortære, da skulle brødrene komme ham til hjælp med 4 skilling ud af bøssen, og er det således, at den syge de 4 skilling haver fortæret og det bliver ikke bedre med ham, da skal man give ham en 4-skilling ud af bøssen, og er det så, at han bliver tilpas igen, da skal han de foreskrevne penge igen give af hans første fortjente løn udi bøssen."*

Hjælpen var måske beskeden og skulle straks tilbagebetales, men det var dog en organiseret, gensidig hjælp, så modtageren ikke sultede.

Alle andre måtte ved sygdom klare sig, som de var heldige til.

Efterhånden øgedes hjælpen i nogle laug til også at omfatte læge, hospitalsbehandling og medicin, men kun for håndværkeren og ikke for hans evt. kone og børn.

De fleste laug ydede desuden hjælp ved begravelsen af en laugsbroder.

1765.

Hans Holck (1726-1783) var en københavnsk grosserer og bog– og bladudgiver. Han var stærkt grebet af pietismen og ønskede at udleve sin tro gennem velgørenhed, filantropi.

I 1765 oprettede han derfor en sygekasse for småkårsfolk, hvor de mod en ringe ugentlig indbetaling kunne sikre sig et par mark om ugen ved sygdom og fri lægehjælp.

Det er første gang ordet sygekasse ses anvendt på dansk.

Ud over sygekassen oprettede han i 1769 en 'Spiisningkasse', hvor værdigt trængende kunne få et gratis måltid mad. Desuden stiftede han 5 friskoler for fattige børn.

Ved hans sygdom og død gik disse initiativer i stå, da ingen formåede at videreføre dem.

1842.

'Sygekassen for Arbejdere og Arbejdsgivere i Haandværk og Industri i Sorø By og Landsogn' regnes for at være den første frie sygekasse i Danmark. Den havde ved starten 33 medlemmer. At den var fri betød, at ingen havde pligt til at indmelde sig i den.

1852.

Den 29. august stiftedes en **'Sygekasse for Huusmænd, Indsiddere og Tjenestetyendet i Karlebo Sogn, Hirschholm Amt.'**

En indsidder er en person, som sammen med eventuel familie bor til leje.

Foruden at være en af de første sygekasser i Danmark, var det den første i Frederiksborg Amt. Den blev I almindelighed kaldt Brønsholm Sygekasse, hvilket navn også vil blive brugt her. Den havde ved oprettelsen 112 medlemmer.

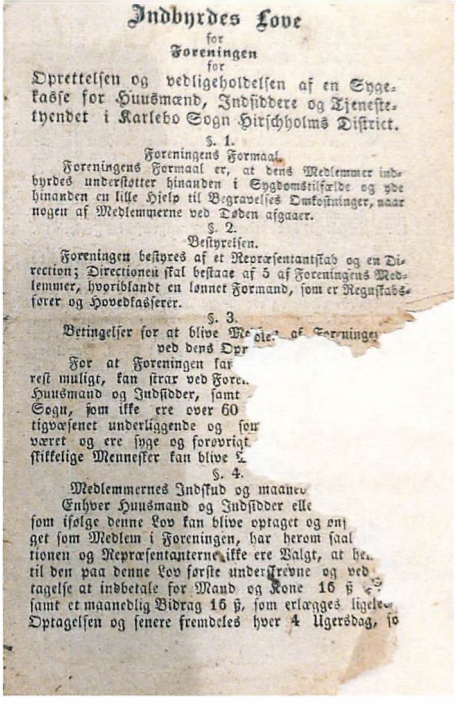

Indbyrdes Love
for
Foreningen
for
Oprettelsen og vedligeholdelsen af en Sygekasse for Huusmænd, Indsiddere og Tjenestetyendet i Karlebo Sogn Hirschholms District.

§. 1.
Foreningens Formaal.
Foreningens Formaal er, at dens Medlemmer indbyrdes understøtter hinanden i Sygdomstilfælde og yde hinanden en lille Hjelp til Begravelses Omkostninger, naar nogen af Medlemmerne ved Døden afgaaer.

§. 2.
Bestyrelsen.
Foreningen bestyres af et Repræsentantskab og en Direction; Directionen skal bestaae af 5 af Foreningens Medlemmer, hvoriblandt en lønnet Formand, som er Regnskabsfører og Hovedkasserer.

§. 3.
Betingelser for at blive Me[illegible] af Foreningen ved dens Opr
For at Foreningen kar
rest muligt, kan strax ved Fore
Huusmand og Indsidder, samt
Sogn, som ikke ere over 60
tigværenet underliggende og sun
været og ere syge og forøvrigt
skikkelige Mennesker kan blive L

§. 4.
Medlemmernes Indskud og maaned
Enhver Huusmand og Indsidder elle
som ifølge denne Lov kan blive optaget og ogsaa
get som Medlem i Foreningen, har herom saal
tionen og Repræsentanterne ikke ere Valgt, at be
til den paa denne Lov første underskrevne og ved
tagelse at indbetale for Mand og Kone 16 ß
samt et maanedlig Bidrag 16 ß, som erlægges ligele
Optagelsen og senere fremdeles hver 4 Ugersdag, so

Forsiden af Brønsholm Sygekasses første vedtægter. Rigsarkivet

Indbyrdes Love for Foreningen for

Oprettelsen og Vedligeholdelsen af en Sygekasse for Huusmænd, Indsiddere og Tjenestetyendet i Karlebo Sogn, Hirschholm Amt.

§ 1

Foreningens Formaal

Foreningens Formaal er, at dens Medlemmer indbyrdes understøtter hinanden i Sygdomstilfælde og yde hinanden en lille Hielp til Begravelses Omkostninger, naar nogen af Medlemmerne ved Døden afgaar.

§ 2

Bestyrelsen

Foreningen bestyres af et Repræsentantskab og en Direction; Directionen skal bestaae af 5 af Foreningens Medlemmer, hvoriblandt en lønnet Formand, som er Regnskabsfører og Hovedkasserer.

Det er værd at bemærke, at sygekassen ifølge navnet ikke omfattede fag-uddannede personer, et princip, der dog ikke blev fastholdt.

Ved kassens 60 års jubilæum i 1912 holdt J.P. Hetmar, der var mangeårig kasserer og bestyrelsesmedlem en tale, hvori han bl.a. sagde: *"Anledningen til Stiftelsen var, at en Husmand i Brønsholm laa meget længe*

syg i Vinteren 1849, og det gav Stifteren P. Jensen, der var købmand i Brønsholm Ideen til at oprette en Kasse til gensidig Støtte under Sygdomstilfælde; men da Stifteren igen blev indkaldt til Krigstjeneste i 1850 blev Sagen, om ikke glemt, dog opsat til Hjemkomsten 1851 og da dengang ingen saadanne Kasser fandtes, hvoraf Eksemplet kunde tages, blev Ideen først realiseret i 1852"

I Rigsarkivet findes en del arkivalier vedrørende Brønsholm Sygekasse. Desværre mangler store dele af arkivets eksemplar af kassens første vedtægter, kaldet 'Indbyrdes Love'. Desuden er beslutningsprotokoller først bevaret fra 1894, hvorfor man ikke kan følge direktionens (bestyrelsens) arbejde mellem 1852 og 1894.

Men ud fra de bevarede vedtægter og tillæg til disse mellem de to årstal, kan man alligevel få et indtryk af sygekassens virke.

Der er intet i vedtægterne fra 1852, der tyder på, at de har været forelagt på og vedtaget af en stiftende generalforsamling, De er udarbejdet og underskrevet af 5 mænd fra Brønsholm: En træskomand, en skrædder, en saddelmager, en tømrer og en arbejdsmand.

Hetmar sagde i sin tale, at man ikke havde noget forlæg for udarbejdelse af vedtægterne. Men da 4 af stifterne var uddannede håndværkere, kan en eller flere af dem tidlige have stået i et laug og derfra haft kendskab til syge– og begravelseshjælp. Måske har man også søgt juridisk bistand hos en prokurator.

De 5 mænds initiativ må siges at være beundringsværdigt. Formentlig har de forhørt sig i sognet, om der var interesse for en sådan forening. Det har der været, for Hetmar siger i sin tale, at ved udgangen af 1852, havde sygekassen 112 medlemmer, herunder de 4 nævnte håndværkere.

Der må være afholdt stiftende møde eller generalforsamling i løbet af september eller oktober 1852, for den førnævnte træskomand, der hed Peter eller Peder Jensen, indmeldte sig d. 1. november sammen med sin kone og mor.

Han er identisk med den købmand P. Jensen, som Hetmar i sin tale i 1912 omtalte som stifter af sygekassen. Det fremgår af folketællingerne, der i 1845 og 1860 benævner ham som træskomand, men i 1870 som høker og i 1880 som købmand. Han har utvivlsom benyttet næringsfrihedsloven fra 1862 til at nedsætte

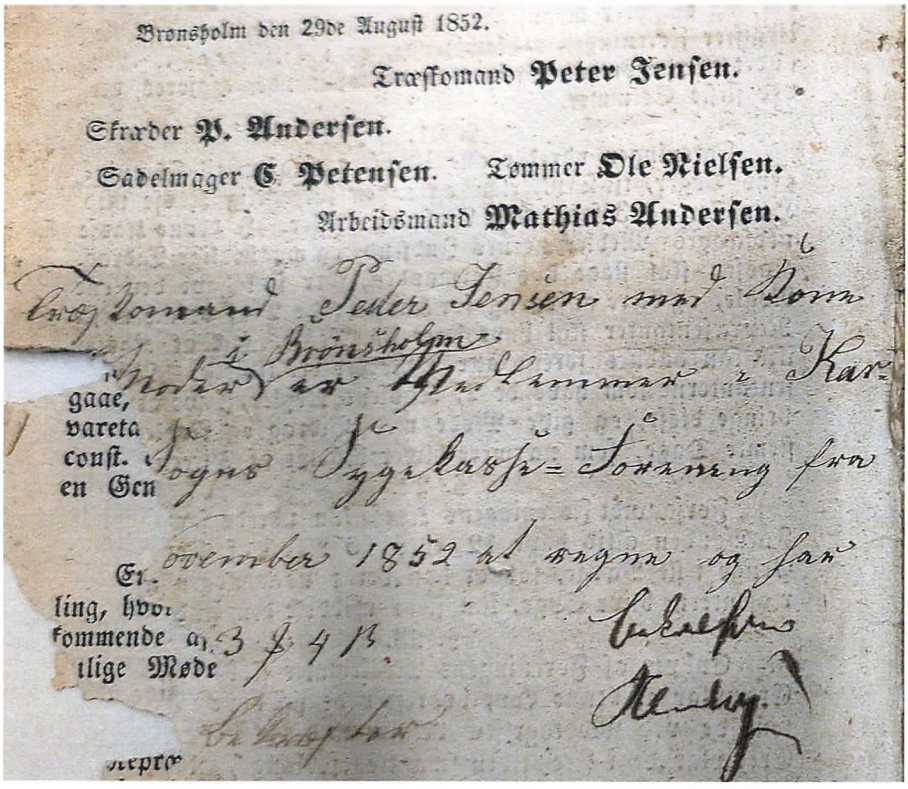

De 5 initiativtageres underskrifter på de første vedtægter.
Man åbenbart glemt at udfærdige policer og derfor benyttede bagsiden af vedtægterne til en form for en sådan. Det her er bekræftelsen på, at træskomand Peder Jensen, hans kone og moder er medlemmer fra 1. november 1852. Rigsarkivet.

sig som høker i Brønsholm.

Enkelte af bestemmelserne i vedtægterne skal kort omtales:

Som indskud skulle hvert medlem betale 8 sk (skilling) og samme beløb i månedligt kontingent. Også børn kunne optages mod samme indskud og kontingent "*naar de ei i længere Tid har være og ere syge.*"

Ved sygdom og under forudsætning af, at der blev fremlagt en doktorattest, kunne et medlem få en understøttelse på 1 rd. (rigsdaler) ugentlig i 6 uger, hvis de havde betalt for medlemskab i 2 måneder, i 12 uger, hvis de havde været medlem et

helt år. Understøttelsesperioden skulle stige med 6 uger for hvert års medlemsskab indtil 54 uger efter 7 år.

Fornuftigt nok tilføjes, at dette kun gjaldt *"Forsaavidt, at Foreningens Kasse, ifølge denne Lov, kan udrede saadan."*

Børn under 14 år tildeltes kun 3 mk. (mark) pr uge efter samme regler.

Ved et medlems dødsfald udbetaltes 8 rd. plus 4 sk. for hvert medlem af foreningen.

Der var naturligvis også en række bestemmelser om, hvornår et medlem kunne udskrives af foreningen. Det gjaldt f.eks. hvis man havde foregivet at være syg, men ikke var det. Medlemmet kunne i sådanne tilfælde ikke fordre erstatning for, hvad han/hun havde indbetalt til foreningens kasse.

Brønsholm købmandshandel, Brønsholm Kongevej 11-13, i 1913. Det er efter al sandsynlighed her Peter Jensen åbnede sin høkerbutik, og hvor sygekassen en periode havde kontor. I dag er det 'Byens Madhus'.

Fredensborgarkiverne.

1854.

Allerede i december 1853 vedtog en generalforsamling nogle stærkt ændrede vedtægter med ikrafttræden fra nytår.

Foreningens skiftede nu navn til: **"Det forenede Syge– og Begravelses -Selskab for Hirschholms Distrikt og Omegn."**

Hirschholm (Hørsholm) Distrikt omfattede Karlebo, Hørsholm, Birkerød og Blovstrød sognekommuner. Med 'omegn' kan der være tænkt på Asminderød-Grønholt sognekommune.

Denne ændring af virkeområde tolker jeg udtryk for, at sygekassen var blevet en succes. Man har sikkert fra mange beboere i de omkringliggende kommuner fået henvendelser om at blive medlem

Formålet hedder nu kort og godt, *"... at Interessenterne* (som medlemmerne nu betegnes) *assisterer hinanden ved Syge– og Dødstilfælde'",*.

§ 3 siger at, *"Interessenternes Antal må stige saa høit som muligt efter Lovenes Bestemmelser",* hvilket bl.a. betød at man skulle være over 12 , men ikke over 50 år gammel og ikke *"... være behæftet med iindvortes Svaghed, der sandsynlig har en langvarig og incurabel* (uhelbredelig) *Sygdom, samt tidligen Død til Følge."*

Og medlemstallet er vokset stærkt, for i bogen 'Syg og rask gennem 100 år' siges det, at der i 1867 var 1643 medlemmer, og at den dermed var landets største sygekasse.

Understøttelsen ved sygdom blev ændret til 3 mk. om ugen efter 3 måneders medlemskab, 4 mk. efter 4-6 mdr., 5 mk. efter 7-12 mdr. og 1 rd. efter 12 mdr.

Ved udsigt til langvarig eller uhelbredelig sygdom udbetaltes støtten i højst 12 uger , med mindre sygekassens midler tillod ydelse i en længere periode.

Ved dødsfald ændredes støtten til 8-10 rd. for medlemmer mellem 18 og 50 år, og for de 12 til 18-årige til 6-8 rd. Dertil kom 4 sk. pr. medlem, et beløb der nu skulle betales direkte af medlemmerne sammen med den månedlige kontingentopkrævning.

1862.

Som en følge af § 88 i 1849-Grundloven, der siger: *'Alle indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundede i det almene Vel, skal hæves ved Lov',* vedtog Rigsdagen næringsfrihedsloven i 1857. Den fik dog først

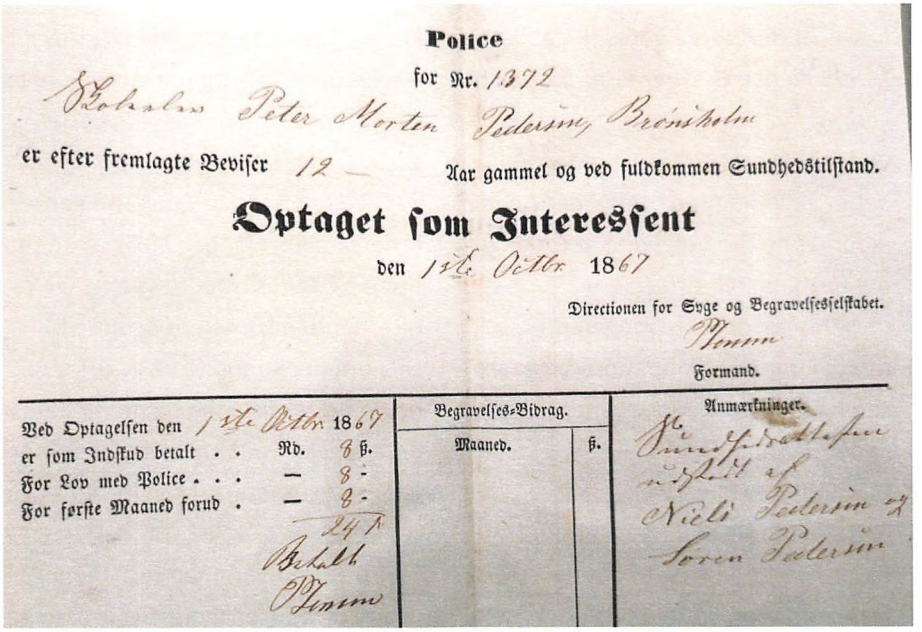

Police

for Nr. 1372

Skoleelev Peter Morten Pedersen, Brønsholm

er efter fremlagte Beviser 12 — Aar gammel og ved fuldkommen Sundhedstilstand.

Optaget som Interessent

den 1ste Octbr 1867

Directionen for Syge og Begravelsesselskabet.

Formand.

			Begravelses-Bidrag.		Anmærkninger.
Ved Optagelsen den 1ste Octbr 1867			Maaned.	ß.	Sundhedsattesten udstedt af Niels Pedersen og Søren Pedersen
er som Indskud betalt . .	Rd.	8 ß.			
For Lov med Police . . .	—	8 -			
For første Maaned forud .	—	8 -			
		24 ß			
Betalt					

Police for medlem nr 1372, skoleelev Peter Morten Pedersen, Brønsholm, der har fremlagt bevis for at han er 12 år gammel og fuldkommen sund og rask. Han har i indskud betalt 8. sk., for lov med police 8. sk. og for første måned forud også 8 sk. Rigsarkivet

fuld virkning fra 1862.

Loven betød bl.a., at laugene fra dette år ikke længere havde monopol på udførelse at et håndværk, og de blev efterhånden opløst. Nogle laug valgte at oprette en sygekasse for deres tidligere medlemmer, der dermed stadig var sikret hjælp under sygdom og ved dødsfald.

1877.

Der var intet samarbejde mellem sygekasserne, hvilket medførte problemer, hvis et medlem flyttede til en anden by eller egn og fortsat ønskede at stå i en sygekasse.

Han eller hun skulle på ny betale et indskud og måtte underkaste sig en karenstid på som regel 3 måneder for at kunne modtage hjælp. Hvis vedkommende var ældre end den aldersgrænse den nye sygekasse havde fastsat eller var syg ved tilflytningen kunne medlemskab ikke opnås.

Disse forhold fandt lærer Kann, der var formand for Fensmark Syge-

kasse, at der burde gøres noget ved. I 1873 fik han 6 sygekasser på Næstved-egnen til at blive enige om, at de ved flytning straks skulle optage hinandens medlemmer uden hensyn til alder og helbred og uden at forlange nyt indskud.

Initiativet vakte megen opmærksomhed blandt andre sygekasser, og enkelte steder opstod der et lignende samarbejde.

Da Kann havde fået 5 kasser mere med i sin sammenslutning, fandt han tiden inde til det helt store fremstød. Han indbød derfor en række sygekasser til et møde i Haslev i november 1877, og her stiftede man *'De forenede sjællandske Sygekasser'.*

Ved den første ordinære generalforsamling i januar 1878 var man oppe på 34 tilsluttede sygekasser, og efterhånden kom flere og flere til, selv om det kunne være svært for nogle bestyrelser, da de mente, at deres regler var bedre end de forenede sygekassers. Men fornuften sejrede.

Det fremgår af en forhandlingsprotokol, at Brønsholm Sygekasse på

SCHEMA

til

Flyttemeddelelse for De forenede sjællandske Sygekassers Medlemmer

At ....., ... Aar og Hustru

....., ...Aar gammel som flytte

til ....indtil Dato har været Medlem af undertegnede Sygekasse for .....attesteres herved.

.....er for Tiden syg og har oppebaaret Sygehjælp i .....Uger.

Sygekassen for ..... den

Formand

Flytteskema for De forenede Sjællandske Sygekasser.

Efter: Festskrift i Anledning af De forenede sjællandske Sygekassers 50 Aars Jubilæum.

et tidspunkt har tilsluttet sig sammenslutningen, men ikke hvornår.

1877.

Brønsholm Sygekasse fejrede sit 25-års jubilæum ved en stor fest på Hørsholm Hotel med 200 indbudte gæster og medlemmer.

Under overskriften '*Et Jubilæum*' bragte avisen 'Fædrelandet' den 3. december et længere indlæg om festen.

Det nævnes, at den er landets største sygekasse, *"... hvis Medlemmer alle ere Almuesmænd, som uden Hjælp af nogen Art have stiftet og bestyret deres Kasse godt i de forløbne 25 Aar."*

Kammerråd C. Christensen fra Hørsholm *"... udviklede Betydningen af den Virksomhed, der nu i 25 Aar har været udøvet til Gavn for den arbejdende Klasse i Distriktet. Ikke alene Hjælpen i Sygdomstilfælde, men den Spore til Sparsommelighed og Orden og den Øvelse i Selvstyre, der herved var udviklet, havde sin store Betydning, naar der arbejdedes saa alvorligt, som her var sket."*

Godsejer og folketingsmand Johannes Hage, Nivaagaard, holdt tale for formanden, Peter Jensen, hvorefter amtmand, kammerherre, greve Schulin overrakte ham Dannebrogsmændenes hæderstegn, og *"bevidnede ham H.M. Kongens Tilfredshed med hans udholdende og opofrende Virksomhed."*

Efter flere taler *"... samledes man atter i Festsalen, hvor Punch, Kage og Cigarer var tilstede i overflødig Mængde."* og *"Kl, 11 skiltes man ad i en glad og løftet Stemning".*

1881.

Johannes Hages mor, Frederikke Wilhelmine ('Mine') Hage skænkede indtil 1892 årligt 100 kr. til Brønsholm Sygekasse.

Hun boede om sommeren i Nivå på Kildehøj, som sønnen havde ladet opføre til hende.

De donerede penge, i alt 1.200 kr. blev samlet i 'Fru Hages Legat'. Efter 1892 begyndte man at uddele af legatets renter til medlemmer af sygekassen.

1882.

Sandsynligvis på initiativ af Johannes Hage blev der dette år oprettet en sygekasse for de ansatte på Nivaagaard og Nivaagaard Teglværk.

Ved stiftelsen var der 30 medlemmer og forvalter Carl Andersson blev dens første formand.

Medlemmerne skulle kun betale et beskedent beløb i kontingent, og

et evt. underskud lovede Johannes Hage at dække.

Forfatteren Heidi Laura nævner i sin bog *'Den stille filantrop. Johannes Hage og hans tid',* oprettelsen af Nivaagaard Sygekasse. Hun hævder, at det efter Johannes Hages mening var en stor mangel, at der ikke fandtes en sygekasse på egnen.

Dette er jo åbenlyst forkert. Brønsholm Sygekasse havde eksisteret i 30 år, og Asminderød Sogn lidt nord for Nivå havde fået en sygekasse i 1862.

Heidi Laura skriver videre, at konservative arbejdsgivere var bekymrede for, at deres ansatte ville indmelde sig i de sygekasser, som fagforeningerne var begyndt at oprette. Derfra kunne de måske finde på at melde sig ind i selve fagforeningen. Det skulle efter hendes opfattelse være årsagen til, at Johannes Hage oprettede sygekassen på Nivaagaard.

Den nærmeste sygekasse, der kan være oprettet i forbindelse med en fagforening, var Værftsarbejdernes Sygekasse i Helsingør, også oprettet i 1882.

Det forekommer mig ikke særlig sandsynligt, at arbejderne på Nivaagaard og på teglværket ville melde sig ind i en sygekasse så langt væk.

Jeg tror, at forklaringen skal findes i Hages velkendte omsorg for sine ansatte. Han har kunnet tilbyde dem bedre betingelser ved medlemskab i 'hans' sygekasse.

Brønsholm Sygekasse vedtog nye love med en række justeringer i 1859, 1863, 1869 og i

1883.

Sygekassen var åbenbart så godt gående, at man kunne oprette en reservefond, hvis kapital enten skulle indsættes i Hørsholm Sparekasse eller udlånes til medlemmerne i portioner fra 100 til 400 kr. Et ikke ubetydelige beløb på det tidspunkt. Det skete mod pant i fast ejendom til 4 % i rente.

Der kunne også udlånes et beløb på max. halvdelen af den begravelseshjælp, der tilkom låneren, dvs. max. 50 kr. Lånet skulle senest tilbagebetales efter 9 mdr. og renten var også her 4 %. Sygekassens sikkerhed lå i begravelseshjælpen.

Endelig kunne der ydes en art alderdomshjælp til medlemmer, der havde stået i sygekassen i uafbrudt 30 år. Hjælpen var en nedsættelse af det årlige kontingent fra 5 til 3 kr.

1887.

Ud over kontingentindbetalingerne søgte Brønsholm Sygekasses bestyrelse at skaffe midler ved afholdelse af fester.

Som markering af at det var 35 år siden, sygekassens blev stiftet, afholdtes den 28. og 29. august i Slotshaven i Hørsholm, hvad der i Hørsholm Avis og Frederiksborg Amts Tidende blev kaldt en 'Folkefest'.

Som hovedtaler var indbudt Johannes Hage, og begge aviser bringer et fyldigt referat af hans tale.

Han fremhævede bl.a., at det forhold, at et så stort syge– og begravelsesselskab som det i Brønsholm var oprettet og ledet af udelukkende småkårsfolk, var *"en Sag af ikke saa ganske ringe Betydning".*

En lidt lunken ros, synes jeg.

Han nævnte, at sygekassen havde haft medgang og modgang, og da den nu ikke længere var den eneste sygekasse på egnen, var dens medlemstal faldet fra 1.735 i 1883 til 1.298 ved sidste opgørelse.

Her har han sikkert hentydet til Nivaagaards Sygekasse og Hørsholm Sygekasse, der var blevet stiftet i 1885 med 60 medlemmer.

Hage kom også med en løftet pegefinger, idet han nævnte, at der

Johannes Hage som midaldrende.
Det kgl. Bibliotek

nu var mange ældre medlemmer i sygekassen, og at der følgelig ville indtræffe flere dødsfald, der ville kræve større begravelseshjælp end kontingenterne kunne klare.

Havde man undladt at hæve hjælpen fra 100 kr. til 120 kr. ville man have haft 21.000 kr. mere i reservefonden.

Og han fortsatte: "*Hvilke Bestemmelser, der end maatte tages, var det hans Haab, at man samvittig-*

hedsfuldt vilde overveje, hvad Fremtiden krævede, saa at den Ulykke ikke skulde hændes, at Virksomheden maatte standses, og at Medlemmer, som i mange Aar havde givet Indskud, skulde se sig berøvede den ventede Hjælp, naar Dødsfald indtraf i Familien."

Det skinner igennem i hans tale, at han mente, at sygekassen var i økonomiske vanskeligheder, og at en bestyrelse af 'småkårsfolk' nok ikke var den mest kompetente til at løse problemerne.

Nogen større succes har festen næppe været. Man måtte nemlig rykke tidspunkterne i festprogrammet, herunder festmåltidet, indtil et større publikum havde indfundet sig.

I måltidet deltog kun ca. et halvt hundrede herrer og damer. 10 år tidligere havde tilslutningen og stemningen været langt bedre.

1888.

Her skiftede selskabet navn til *"Brønsholm og Omegns Syge– og Begravelseskasse"*. Hjemstedet var Brønsholm, dvs. at kontoret skulle være der.

Det er min formodning, at navneskiftet dels skete, fordi bynavnet Hirschholm var blevet ændret til Hørsholm, men især fordi Hørsholm havde fået sin egen sygekasse i 1885.

Formålet ændredes ikke, men aldersgrænsen for medlemskab blev nedsat til 40 år, hvilket kan ses som en bekræftelse af Johannes Hages bekymring for, at sygekassen måtte imødese store udgifter til begravelseshjælp pga. mange ældre medlemmer.

Desuden blev selskabet delt op i to afdelinger: En afdeling for syge– og begravelseshjælp og en afdeling udelukkende for begravelseshjælp. Medlemmerne skulle inden en bestemt dato meddele, hvilken afdeling de ønskede at stå i.

1892.

Rigsdagen og regeringen var naturligvis klar over, at der rundt omkring blev oprettet sygekasser, men nogen større forståelse af sagen kan man ikke hævde, at de havde.

Man nedsatte dog kommissioner i 1861, 1866, 1875 og 1885, der fik til opgave nærmere at undersøge sagen og evt. komme med forslag til hvordan den kunne støttes.

Det blev bl.a. foreslået, at sygekasserne f.eks. kunne få betalt deres regnskabsbøger, stempelfrihed, nedsættelse af betalingen ved indlæggelse på offentlige hospitaler og fri befordring efter læge.

I nogle sognekommuner havde man imidlertid set, at sygehjælpen kunne afholde borgere fra at belaste kommunens fattigkasse ved sygdom, hvorfor man ydede tilskud til den stedlige sygekasse.

Hvorvidt dette også var tilfældet for kommuner i Hørsholm Distrikt, er ikke undersøgt.

Forslagene fra de 3 første kommissioner blev ikke vedtaget i Rigsdagen, bl.a. fordi mange mente, at en persons sygdom var et privat anliggende, som myndighederne ikke skulle blande sig i.

Lovgivernes indstilling til sagen blev efterhånden mere positiv, for 1885-kommissionens forslag førte i 1892 til "Lov om anerkendte Sygekasser". Men lovforslaget skulle også fremsættes 6 gange, før loven endelig blev vedtaget.

Hvad den kom til at betyde for sygekassebevægelsen herunder Brønsholm Sygekasse vil der blive fortalt om i næste nummer af 'Rytterskolen'.

Foreningens bestyrelse 2024.

Formand:		
Niels Storgaard Simonsen	tlf: 2341 5440	niels.storgaard@email.dk
Næstformand:		
Anna-Sophie Simony Dalgaard	tlf: 2927 1928	asdalgaard@outlook.dk
Kasserer:		
Brita Gersner	tlf: 4914 4289	b.gersner@gmail.com
Øvrige bestyrelsesmedlemmer:		
Merete Gøtzche	tlf: 4828 0555	m.go@outlook.dk
Flemming Jappsen	tlf: 5124 5338	fl.jappsen@gmail.com
Peter Aarby	tlf: 4914 5281	paarby@post.tdcadsl.dk
Webmaster		
Bjørn Sandberg	tlf: 6130 2980	bjoern.sandberg@gmail.com
Suppleant:		
Connie Bernbom	tlf. 6018 1240	connie@bernbom.dk

Kunstig intelligens –AI - er måske ikke så ringe endda.

Af Jens Erik Christiansen

I forrige nummer af 'Rytterskolen' skrev jeg om, hvilke svar man fik fra den AI-tjeneste, der hedder Chatgpt, når man stillede den forskellige spørgsmål vedrørende Brønsholmsdal og Brønsholm. Svarene, der ikke havde meget med de faktiske forhold at gøre, fik nok mange til at trække på smilebåndet eller ryste på hovedet.

Få dage efter bladet var udkommet fik jeg en mail fra Thorkild Kristensen, Karlebovej, hvori han fortalte, at han havde stillet de samme spørgsmål til en anden AI, Copilot, der er udviklet af Microsoft. Svarene fra den var langt mere retvisende.

Nedenfor er vist, hvad de to AI-tjenester svarer på spørgsmålet:
Hvor ligger Brønsholm?

Svarene fra Chatgpt er hentet i april, september og november i år. Fra Copilot er de fra april og november, også i år.

Chatgpt:

April:

Brønsholm er en gammel herregård beliggende i Randers Kommune i det østlige Jylland, Danmark. Herregården har en lang historie, der går tilbage til middelalderen, og dens smukke arkitektur og omgivelser gør den til et bemærkelsesværdigt sted.

September:

Brønsholm er en lille landsby beliggende i Vejen Kommune i Sydjylland, Danmark. Den ligger cirka 15-20 kilometer syd for Vejen by, som er en større by i området. Brønsholm ligger i den del af Sydjylland, der er præget af landbrugslandskaber og åbne marker.

November:

Brønsholm ligger i Nordsjælland, tæt på Kokkedal og Hørsholm i Hørsholm Kommune. Det er et mindre område, som har givet navn til Brønsholmsdal, et naturskønt område i nærheden, og Brønsholmvej, en lokal vej. Området ligger ikke langt fra kysten ved Øresund og er omgivet af både skove og parker, hvilket gør det til et attraktivt sted for natur- og fritidsaktiviteter.

Historisk set var Brønsholm navnet på en herregård, der lå i området, og selvom selve herregården ikke længere eksisterer, har navnet overlevet i lokalområdet som en del af stedets kulturhistorie.

Det første afsnit er ikke helt galt, men andet er rent digt.

Copilot:

April:

Brønsholm er en del af Hørsholm byområde i Danmark. Oprindeligt var Brønsholm en landsby, men anlæggelsen af Kystbanen medførte, at området efterhånden blev udstykket og bebyggelsesmæssigt forenet med Hørsholm, Usserød og Rungsted. Du kan finde det på et kort over Danmark.

November:

Brønsholm ligger i Hørsholm byområde, nord for København. Det er et område, der historisk set var en landsby, men som er blevet forenet med Hørsholm, Usserød og Rungsted med tiden. Brønsholm ligger tæt på Kongevejen og er også omkring Kystbanen.

Der er ingen tvivl om, at Copilot er mest troværdig, men kommer næppe til at kunne stå alene som lokalhistorisk kilde.

Noget om jul og nisser.

Af Jens Erik Christiansen

I Dansk Folkemindesamling i København ligger nogle beretninger om, hvordan man holdt jul i Karlebo Sogn i 1800-tallet. De er nedskrevet i 1910 af enkefru Anne Cathrine Bjørnsen, som på dette tidspunkt boede i Helsingør.

Hun er født i 1842 som datter af gårdmand Morten Pedersen på Havegaard ved Gunderød.

I nedenstående 3 tekster er den om 'Julen' og den om 'En Gaard i Fretofte' gengivet med hendes stavemåde. Dog har jeg for at lette læsningen sat en del tegn og inddelt dem i afsnit.

Teksten om 'Ølgilde' har på et tidspunkt været forbi en skolelærer, der har ment, at stavefejlene burde rettes. Originalteksten er desværre ikke bevaret.

Julen.

Der var meget at tage vare naaer Julen nærmede sig. Der skulle Slagtes, Bages og Brykges Juleøl. Der blev bagt meget Segtebrød og Kogt lige som nu, men i større omfang.

Vært Tyende fik sit Segtebrød,

Karlen og begge Pigerne. Husmanden han fik en 4 Pund Flæsk og Krukke Melk og et Segtebrød og Hyrdedrengen ligeledes sit Segtebrød.

Og Juleaften var saa Højtidelig baade ude og inde. Der blev rydet op i alle udhusene, fejet og puset op i Stalden og inde Skuret og puset. Kreaturene fik bedre den Aften.

Klk 4 kom Folkene ind pøntet i Søndags tøj. Inden de begyndte at spise, læste Manden en Salme.

Bordet stod dækket til dem med smør Brød, salt Kød og Ost.

Klk 8 fik de Risengrød og Kogt Flæsk og stuet Vidkaal. Mange andre steder Fisk.

Ved 10 tiden Æbleskiver og Puns. De morede Dem med at spille Kort men ikke om penge.

De var meget overtroeske den gang. Saaledes fortæles det at naaer en gik ud og saa ind af Vinduet den Jule Aften, sad den, der skulle Dø det Aar uden Hoved inde i Stuen.
Det var ogsaa Skik paa flere Gaarde at sætte Grød til Nissen.

Ølgilde.

Ølgildet blev altid holdt anden Juledag. Ungdommen i Sognet dannede eet Lag, og tre Karle stod i Spidsen for Ordningen. Det gik Sognet rundt og skiftede efter Byerne.

Karlene lejede Lokaler hos en eller anden Bonde. Det blev betalt med Penge (men Fortællersken ved ikke hvor meget, da Pigerne gik frit) Jo flere der kom, des mere fik Manden.

Man mødtes ved 7-8 Tiden og ud paa Aftenen, naar de havde danset noget, fik de Kaffe. Der sad en Kagekone med Brød og Kommenskringler, og hos hende købte man efter Behag.

Kl. 12 vankede der skaaret Mad med Paalæg, to Piger bar den rundt paa Bakker. Ekstra punch blev baaret om i store, røde Ørekrukker og blev øst op med Kopper, og nu blev der sunget Skaaler.

Dansen hørte op om Morgenen ved 5 Tiden, og før Deltagerne gik hjem, drak de Kaffe.

Belysningen var Tællelys, der sad i Blikhylstre paa Væggene.

Som Gilderne her er skildrede, holdtes de i 40-50 'erne. Sidst i 50'erne gik de af, og i Stedet for dem kom Klubballerne, men de havde et mere moderne Præg. De blev holdt skiftevis paa 'Postgaardenn' i Hørsholm, i Niverød Kro og hos Høkeren i Gunderød. De skulde være finere, der blev sendt Billetter til Damerne, og der var en Balentrepreneur.

En Gaard i Fretofte.

Saaledes kente jeg en Gaard i min Barndom, vor der var Velstand. Baade Høsten var god og god besætning af Kreatur. Derfor troede Folk at Nissen hjalp til.

Kom Karlen og Husmanden om Morgenen og skulde tærske, kunde de se, hvor bungen var voxet om Natten. Det var Nissen, der havde baaret til om Natten fra andre, som den ikke kunde lide.

Der var paa den Gaard en graa Kat som havde vane at ligge inde paa Karlens Seng vær dag, men det blev han ked af og jog den ud. Men Næste Morgen han vaagnede, laa hans Ur paa Gulvet og var knust. Nissen havde været der. Siden den tid blev han meget ængstelig for graa Katte.

Enkefru Bjørnsen beretninger har tidligere været bragt i 'Rytterskolen' 2. årgang nr. 3 og 3. årgang nr. 4.

Nissen.

Sagn om nissen både som drillepind og som hjemmets beskytter kendes i hele Europa. I Norden opfattedes en nisse gerne som en piberygende ungkarl, lille af vækst og klædt som en bonde fra 1800-tallet i grå vadmelsklæder og rød tophue.

Man sagde om ham, at han var ufattelig stærk, kunne løbe lynhurtigt og påtage sig dyreskikkelse; hans latter lød som en hest, der vrinsker, og kunne høres i miles omkreds. Der boede kun én nisse på hver gård, og han indrettede sig på loftet i laden eller over stalden. Nissen var hjælpsom og loyal over for bonden, når han i løn for sin tjeneste fik et fad sødgrød med en smørklat i hver lørdag aften og ved højtiderne.

Fra lex.dk

